

Um forsøguna upp til fríhandilin

Rolf Guttesen

Orðaskifti um støður og kreftir í søguni tekur seg onkuntíð upp. Nú er ein nýggj bók komin, sum Erling Isholm hevur skrivað, sum leggur nýggj sjónarmið fram um tær samfelagsbroytingar, sum hendu í 1800-talinum, og harumleið. Sjálvur tittulin man kanska tykjast provokerandi: "Fiskivinnan sum broytingaramboð hjá Amtmanninum." Eg havi ikki lisið hana enn, men hoyrði fram-løguna í Nón í Útvarpinum.

Spældu teir donsku amt-menninir nakra rollu í Føroyum, uttan - sum vit ofta hoyra - at kúga og forða framstigum? Av-tóku teir ikki tað gamla føroyska løgtingið og settu eitt danskt amt í staðin? Og vanligt er at hoyra og lesa, at ikki fyrr enn frí-handilin kom í 1856 kom rættilig gongd á. Hendan søguuppfatan byggir á dandandi grund.

Eitt stig varð tikið í 1816

Men kemur tað til árstøl, so er tað ikki bara 1856, sum er merkisvert. Tí í 1816 hendi fleiri ting. Tað gamla løgtingið bleiv avtikið, og ein Amtmaður, Löbner, bleiv konstitueraður, og harvið var grundin lögð undir eina nýggja og effektivari miðfyrising, sum so hvørt kundi útbyggjast. At hetta fekk stóran praktiskan týðning vísti seg í tí, at fólkatalið frá 1816 og frameftir fór at vaksa. Frammanundan hevði vøksturin ligið um 0,3 % um árið, men tá stakk talið bráðliga upp á 1,3%. Hetta skjótt vaksandi fólkatalið skuldi sjálvandi hava nakað at liva av. Matur, klæði á kroppin og tak yvir høvdið kemur ikki av ongum. Hetta er tann grundleggjandi spurningurin, tá sam-felagsbroytingar í Føroyum í 1800-talinum skula forklárast.

Føringar vildu ikki hava fríhandil

Nógv halda, at tað var eitt gamalt og stórt ynski hjá føroyingum at avskaffa Kongaliga Handilin, og í staðin

fáa fríhandil. Men danska stjórn-in og embætismenninir forðaðu fyri hesum. Tó, so var ikki. Hatta er ein forbrongling.

Veruleikin er, at føringar flest ræddust fríhandilin. Hetta er væl dokumenterað í fleiri rit-gerðum. Í 2017 skrivaði eg grein í Frøði (nr 2, 2017, síðu 34-37), sum kallaðist: "Allir føroyingar vóru ímóti fríhandli." Greinin byggir á skjøl í Landsskjalasavninum og Ríkisarkivinun. isini viðgjørt í bókini um Nólsoyar-Páll, "Skúm-isleiv og Tjóðarhetja." Støðan var tann umleið 1790, at ein nevnd kannaði føroyska handilin, og kom til tað niðurstøðu, at best var at avtaka Kongaliga Handilin og fáa fríhandil í Føroyum. Ein "Forordning" (lóg) bleiv kunn-gjörd, og hon segði, at frá 1. janu-ar 1796 skuldi vera fríhandil. Sum tíðin leið, og stundin nærk-aðist, fóru fólk í Føroyum at stúra um hetta. Sorinskrivarin Laurits Olsen, sum hevði luttikið í øllum Vártingum í øllum teim seks sýslunum, hevði har fingið áheitan um, at skriva beinleiðis til Kong vegna "Samtlige Færø-ernes Almue" og biða Kong um at forða fyri hesum fríhandli, sum eingin ynskti. Kongur lurtaði og svaraði umbønini frá føroying-um: "... at Handelen der i Landet maatte framdeles drives for Hans Mayestæts Regning."

Upplýsandi skjalatilfar

Tað omanfyri nevnda fer fram í 1795. Men tað vísir seg, at eisini Løgtingið hevur viðgjørt málið um fríhandil um somu tíð. Løg-tingið var einki lóggevandi parl-ament – ein hugsan, sum spøkir enn. Vanliga samlaðist tingi ein-ar tveir dagar, og mesta av tíðini fór til at leggja fram roknskapir um tiggjund, vrak, hval og politi-protokollir. Sýslu fyri sýslu skuldi alt lesast upp og góð-kennast. Harafturat kom nevttoll-ur, har ravna- , kráku og baksnev skuldu teljast, latast inn, forast í bók og síðani brennast á Kráku-steini. Løgrættumenn komu úr øllum sýslum við sínum nevum. Nýggj festibrøv skuldu lesast upp. Ein uppgáva var eisini at kanna, um "Maal og Vægt" í Handlinum var rætt og í lagi. Vanliga vóru 4 mans sendir om-an at kanna hetta. Afturkomnir úr Handlinum varð úrslitið lagt fram og ført í bók. Sjaldan var nakað at havast at.

Spurdir um Handilin og "Landets Tilstand"

Og so kom tað spennandi. Løg-

"Jubelfesten" var eisini í Føroyum tað árið – 1793 - tá Løgtingið bað um at sleppa frá at fáa fríhandil, sum eingin ynskti. Skipið var bygt sum 3-mastrað galiot á Andreas Bjørns Værft á Christianshavn i 1749/50. Tað var uppá 60 kommerselestir, og hevði eina manning uppá 6. Skipari í fleiri ár var Jens Nielsen Mariager, seinni tók Boy Henrichsen við. Báðir sigldu í langa tíð uppá Føroyar fyri Kongaliga Handilin. Skipið gjørdist vrak í 1823 suðuri við St. Malo i Frankaríki. Málari er Jacob Pedersen, 1819.

maður og fúti spurdu løgrættu-menn og almúgu um vørurnar í Handlinum høvdu verið nóg nógvar og góðar. Tíverri var ofta mangul og ofta var góðskan ikki í lagi, og ofta kundi orðaskiftið um hetta taka langa tíð. Harnæst spurdu hesir menn um "Landets Tilstand." Hesin parturin av Tingbókunum er sera upplýsa-ndi, og gevur eina góða mynd av hvussu veðurlagið og ártíðirnar høvdu verið; hvussu korn- og grasvøksturin hevði verið. Eisini fæst at vita nakað um seyð, neyt, fiskiskap og fugl. Eyðsæð er, at um landið gevur vánaligan ávøkst til korn og gras, so er neyðugt at keypa korn og annað í Handlinum. Ilt man hava verið at finna eina javnvág í forsýn-ingunum, sum passaði í øllum støðum. Tí tá seinastu skipini vóru farin í august og september var ilt at spáa um kornskurðin í oktober. Men enn verri var at siga nakað vist um tann kom-andi veturin, um fellir, um lemb-ing næsta vár.

Ólavsøkutingið 1793.

Men longu áðrenn Laurits Olsen vegna allar føringar á vártingum skrivaði til Kong, hevði Løgtingið tosað um málið. Tá løgmaður og fúti hetta árið – 1793 - høvdu spurt almúguna um Handilin og

"Landets Tilstand" kærði sýslumaðurin úr Vágum seg um, at kornið var vánaligt. Triggir mans av Blankskála hildu at tubbakkið var ringt. Men tá hetta vøruslagið bleiv borið úr Handlinum og niðan í Tingið, tá mettu Løgrættumenn, at hetta tubbakkið var gott. Í framhald av hesum kritikki frá almúguni kemur so ein deild í hesi tingfrá-greiðing, ið er meira principiell og víttskoðandi. Eg endurgevi fyrst brotið sum heild, og taki síðan nakrar niðurstøður burt-urúr.

Eitt brot úr Tingbókini 1793:

"Men under dette vare adskillige mange, og de fleste af Almuen, begierende at Retten dette Tingsvidne tilførte, at de underdanigst og allerunderdanigst ansøgte, at ingen frie Handel maatte indføres, men at det bestandig maatte blive paa sam-me Foed, som er ved Handelen, og de meente Landets Øvrighed indsaee, at Landet ingen Friehandels taalte. De forestillede til denne Ende endvidere, at saa-længe Kongen har Handelen, og Handelen sker efter en vis Taxt, saadan som den nærværende, saa vide de dem frie for de Ulykker, som flyder af Forprang,

hvorved den fattige lider, og da det er en følge af denne Handel, at her gives et Pakhuus forsynet med Korn Vahre, som betrygger enhver Indbygger for Trang for Livets Ophold, saa frygtede de for, om Frie Handel indføres, at denne vigtiste Støtte for deres Haab vil savnes, da et Magazin af Kornvahre her alle Tiider er og vil blive nødvendig for Landet, siden Næringsveyene og alle Landets egne Nærings Midler er forbundne med saa megen uvished, formedelst disse smaae Øers beliggenhed midt i det stoor Hav".

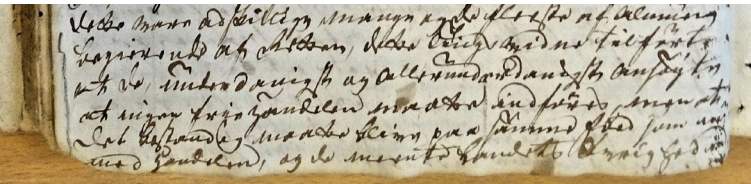
Boðskapurin er púra klárur - biðið verður um, "at ingen fri-handel maatte indføres". Teir meina, at Kongaligi Handilin tryggjar teimum ímóti ólukkum, sum kunna standast av "for-prang" (sum er: óregluligur handil), og teir vilja hava fastan prís. Teir kenna seg tryggjar við at hava eitt pakkhús við korni, tí vinnuvegirnir í landinum eru "forbundne med saa megen uvished." Hetta kann sigast, at vera ein realistisk meting av geografisku og samfelagsligu støðuni, sum hon var tá í 1793.

Neyðugar fyrireikingar til fríhandil

Nógvar fyrireikingingar skuldu gerast og blivu gjørdar, so forðast kundi fyri, at alt ikki endaði í kaos og elendigheit. Tað byrjaði so spakuliga í 1816 við stigum til eina miðfyrising. Men Danmarkar Ríki var akkurát tá fátækt og niðurundir-komið, orsakað av Napoleons-k r í g g j u n u m , a v bombardementinum av Kjøpin-havn, ráninum av stóra danska flotanum, og at Norra fór frá og bleiv lagt saman við Svøríki. Men ikki minst eisini Statsbank-arottinum í 1813. Hetta man hava seinkað fyrireikingararbeiðið í Føroyum nakað.

Alt hetta, sum hendi í 1800-talinum og upp í Plöyen'sa tíð, vænti eg at fáa nógv meira vitan um, tá posturin kemur við bókini hjá Erlingi. Eg gleði meg til at lesa hana.

28-10-2020

Mynd: Brot úr Tingbókini frá 1793. Tað brotið, sum er endurgivið í greinini, sæst aftur her. Triðja regla í høggru síðu, sum ljóðar: "Men under ..." Helst er hetta hondskriftin hjá Sorinskrivaranum, Lauritz Olsen

Skipaferðsla til Kongaliga Handilin, 1793

Hetta árið komu sjei skip til Handilin í Havn við vøru. Tað fyrsta longu fyrst í apríl, tað seinasta fór avstað aftur tann 13 november. Tvey skip fara til "Isefjord", hvi tað? Jú, Isefjorden er tann fjørðurin, sum sker seg inn millum Hundested og Rødvig. Á eystara landinum liggur Svanholm gods, sum ein Niels Jørgensen de Svanenskjold átti í 1793. Svanholm góðs var stórframleiðari av korni, og har var Kongaligi Føroyski Handilin góður kundi. Kornid frá Svanholm bleiv útskipað frá Svanholm Ladeplads við Isefjorden. Nógv av kroninum til Føroya kom, bæði fyrr og seinni hendan vegum um Svanholm Ladeplads. Galeasan Elisabet fer einaferð til Norge og kemur aftur hagani við timbri. Mariager-navnið gongur aftur fyra ferðir, men har eru tveir brøður við sama eftirnavnið. Annar Jens Nielsen Mariager og hin Søren Nielsen Mariager.

	Skipanavn	Skipari	Kom	Fór	Destinátión
1	Elisabeth	Hellesen	8. apríl	22. apríl	Isefjord
2	Jubelfesten	Mariager	7. juni	2. juli	Isefjord
3	Fortuna	Mariager	10. juni	10. juli	Kiøbenhavn
4	Elisabeth	Hellesen	22. juli	5. aug.	Norge
5	Elisabeth	Hellesen	20. sept	25. okt.	Kiøbenhavn
6	Fortuna	Mariager	20. sept	30. okt	Kiøbenhavn
7	Jubelfesten	Mariager	20. sept	13. nov	Kiøbenhavn